

ՎԱԶԱԿԱՆ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ (484-513
թթ.) ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ԲԱՑԱՀԱՅՏՈՒՄՆԵՐ
Կարապետյան Բ. («Շուշի» բարեգործական հիմնադրամ, ԼՂՀ)
info@shoushi.am

Բանալի բառ` պատմություն, Վաչական Բարեպաշտ թագավոր:

Արցախ-Ուտիքում, ինչպես և Կուր գետի ձախակողմյան Բուն Աղվանքում III դարից մինչև 513 թ. տիրապետած Վաչականյան հարստության 11 թագավորների անունները, չնայած զուտ հայկական են, չգիտես ինչու, այսօրվա ուսումնասիրողները տանում են Կուրի ձախ ափ, դրանք համարում աղվանական: Իսկ որ զուտ «աղվան» էթնիկ միավոր գոյություն չի ունեցել, դա կարևոր չեն համարում: Մովսես Կաղանկատվացու «Պատմությունում» դրանք զուտ հայկական անուններ են: Հայտնի է, որ Արցախում տիրապետող դիրք ուներ նաև Մաժառանից իշխանական տունը: Այս երկու իշխանական տոհմերն իրար հետ դարեր շարունակ մրցակցել են Կուր-Արաքսի հովտում իշխելու համար ու փոխնիփոխ հաջողություն են ունեցել: III դարի կեսից Պարսից արքայական տան հովանավորությամբ այստեղ իշխող դիրք է գրավել Մեծ Կուլանքի Վաչականյան տոհմը` սկսած Քաջ Վաչականից մինչև Վաչական III Բարեպաշտը:

Իրանի տերերին ձեռնտու էր Մեծ Հայքից անջատել նրա հյուսիսարևելյան նահանգները, դրանք միացնել Կուրի ձախակողմյան Բուն Աղվանքին` ստեղծելով առանձին մարզպանություն` նրա ըմբոստ հայությանը շնորհելով վասալ թագավորության կարգավիճակ` Վաչականյան տոհմի հաջորդական ժառանգին հռչակելով թագավոր: Պարսից արքայից-արքան նախ իր նստավայրն էր հրավիրում Վաչականյան տոհմի հերթական ժառանգին, նրան կրոնափոխ անելով մոգ դարձնում, թագ շնորհում, ապա պսակում իր զարմուհու հետ և մոգերի ու զորագնդի հետ ուղարկում Արցախ: Այս թագավորությանը զուգահեռ

երկրամասում գործում էր մարգպանի ինստիտուտը՝ իր բոլոր ատրիբուտներով՝ գործով, մոգպետներով, իշխանական ճյուղերով: Եթե մարգպանը նստում էր Պարտավում, ապա Վաչականների անփոփոխ նստավայրը Դյուտական ավանն էր, որը գտնվում էր Ջրաբերդի դիմաց՝ Թարթառի աջ ափին: Մինչև այժմ տեղի ժողովրդի մոտ պահպանվել է այդ վայրի «Մայրաքաղաք» անվանումը: Այն ուշ միջնադարում վերածվել էր Ջրաբերդի մելիքների նստավայրի՝ Բերդակուր ապարանք-ամրոցով: Իսկ տեղանքը կոչվել է Կարապետանց քար կամ Սևկլնասեռնը: Եվ այսպես, Վաչականյան տոհմի անդամները հայրական կողմից հայ էին մնում, մայրական կողմից՝ պարսիկ:

Հայոց Արևելից կողմանց պատմության մեջ Վաչականյան հարստության յուրաքանչյուր ժառանգորդ ուներ իր նշանակալի դերը, ինչպես օրինակ՝ Ուռնայրը, որը 319 թ. իր գորաբանակով քրիստոնեություն է ընդունել և Գրիգոր Լուսավորչին հրավիրել երկրամաս՝ քրիստոնեություն տարածելու, ինչը Հայոց առաջին Հայրապետն ընդունել է: Նշանակալի էր նաև Վաչե արքայի դերը, որն ապստամբում է Պարսից դաժան արքա Պերոզի դեմ, ապա, հրաժարվելով գահից ու պարսկուհի կնոջից, մենաստան է մտնում: Այս մասին հետաքրքիր տեղեկություններ է պարունակում Հայոց Գյուտ կաթողիկոսի նամակը Վաչե արքային: Սակայն Վաչականյան տոհմի արքայացանկում առանձնահատուկ տեղ ունի վերջին թագավորը՝ Վաչական Բարեպաշտը: Վաչեից հետո 30-ամյա անիշխանության և ապստամբություններով հարուստ տարիներից հետո Պարսից Վաղարշ թագավորը 484 թ. Տիգրան է հրավիրում Վաչականյան տան ժառանգորդին՝ Վաչեի եղբոր՝ Հազկերտի որդի Վաչականին, թագադրում, առանց մոգերի ուղեկցության ուղարկում իր երկիրը: Վաղարշը Պարսից կայսրության սահմաններում ապրող ժողովուրդներին ազատություն է շնորհում դավանանքի խնդրում: Նա Վաչականին չի պարտադրում պսակվել իր զարմուհու հետ: Հայրենի եզերք վերադառնալով՝ Վաչականը ձեռնարկում է մի շարք փոխկապակցված բարենորոգումներ: Դրանց մեջ զգալի

նշանակություն ունեցան հարյուրավոր եկեղեցիների ու հայկական դպրոցների հիմնումը: Երկրամասի հետագա ճակատագրի համար մեծ նշանակություն ունեցավ դրանից 100 տարի առաջ Շահապիվանի ժողովում ընդունած Մեծ Հայքի համար կանոններին համապատասխան այս երկրամասում նոր սահմանադրական կանոնների ընդունումը: Դրանով բռնի կերպով առանձնացրած հյուսիսարևելյան նահանգները ողջ Մեծ Հայքի հետ սահմանադրական օրենքներով նույնական դարձան: Արդեն ինչ օտար հպատակության տակ էլ գտնվեին, Կուր-Արաքսի հովիտը հայկական միջավայր էր մնում՝ մինչև թուրքական ցեղերի զանգվածային ներհոսը:

Վաչական 3-րդի այս գործունեությունը, անշուշտ, նրա կրթական ու դաստիարակչական զգալի ազդեցության կնիքն ունի: Բուն Արցախում անհնար էր նման կրթություն ստանալը: Հայտնի է, որ նրա նախորդը՝ Վաչեն ապստամբել էր Պերոզի դեմ: Հավանական է, որ իր ժառանգորդին նախապատրաստելու և պատանեկության տարիներին վտանգներից հեռու պահելու նպատակով իր եղբոր որդուն ուղարկած լիներ մի ապահով վայր: Իսկ այդ վայրը Գուգարաց Ցուրտավն էր, որտեղ գտնվում էր Մամիկոնյանների զարմից Զվիկի հիմնած դպրոցը: Այդ տարիներին այստեղ էր ուսանել նաև Վահան Մամիկոնյանը՝ Վարդան սպարապետի եղբորորդին: Հենց Զվիկի դպրոցում Վահանի հետ մտերմությունն էլ հիմք է դարձել Վահանի ձեռնարկած պարտիզանական շարժմանը զուգահեռ Արցախում բռնկված ապստամբությունը պարսից բռնապետության դեմ:

SEVERAL DISCOVERIES MADE IN REGARD WITH ACTIVITIES OF VACHAKAN

THE PIOOUS (484-513)

Karapetyan B. ("Shushi" Charity Foundation, Nagorno Karabakh Republic)